

З глыбіні стагоддзяў і зямлі

Вольга ЛЯЎКО.

У надзвычай цікавай дыскусіі бралі ўдзел кандыдат гістарычных навук дырэктар Інстытута гісторыі НАН Беларусі Вячаслаў ДАЊІЛОВІЧ, кандыдат гістарычных навук намеснік дырэктара па навуковай рабоце Інстытута гісторыі НАН Беларусі Вадзім ЛАКІЗА, доктар гістарычных навук загадчык Цэнтра археалогіі і старажытнай гісторыі Беларусі Вольга ЛЯЎКО, доктар гістарычных навук рэктар Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова Дзяніс ДУК, кандыдат гістарычных навук дацэнт кафедры гісторыі славянскіх народаў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна Аляксандр БАШКОЎ, начальнік упраўлення па ахове гісторыка-культурнай спадчыны Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь Наталля ХВІР.

Вячаслаў ДАЊІЛОВІЧ.

АРХЕОЛАГІ ДАПАЎНЯЮЦЬ ЛЕТАПІСЦАЎ

«Звязда»: У гістарычнай навуцы археалогія займае асаблівае месца — гэта доказная база існавання той ці іншай цывілізацыі, народнасці, этнасу на пэўнай тэрыторыі ў пэўны час, нават калі гэта не пацверджана пісьмовымі крыніцамі. Любы народ, пачынаючы шукаць і ўдакладняць свае карані, звяртаецца ў тым ліку і да археалагічных знаходак. Беларусы тут не выключэнне, асабліва зараз, калі самаідэнтыфікацыя народа з'яўляецца фактычна сінонімам суверэнітэту і незалежнасці краіны. У нашых археолагаў на сённяшні дзень ёсць належаць умовы для працы і яе заўважны плён?

Вадзім ЛАКІЗА.

Вячаслаў Даніловіч: Археалагічная навуца сёння ўдзяляецца вельмі значная ўвага на самым высокім дзяржаўным узроўні, у тым ліку дзякуючы падтрымцы Прэзідэнта. Кіраўніцтва Акадэміі навук нас у гэтым плане заўжды падтрымлівае. У выніку створана сістэма археалагічных даследаванняў, якая дазваляе рухацца ўперад, праводзіць раскопкі і адначасова на належным узроўні захоўваць археалагічную спадчыну. Археалагічныя даследаванні каардынуе Інстытут гісторыі, але мы вельмі плённа супрацоўнічаем з нашымі ВНУ, у тым ліку з рэгіянальнымі — Полацкім, Магілёўскім, Брэсцкім, Віцебскім, Гродзенскім, Гомельскім універсітэтамі, не кажучы ўжо пра гістарычны факультэт БДУ. На сённяшні дзень у нас ёсць тры пастаянна дзеючыя гісторыка-археалагічныя экспедыцыі — Полацкая, Брэсцкая і Гродзенская. У плане захавання археалагічных аб'ектаў мы шчыльна супрацоўнічаем з Міністэрствам культуры. У рэгіёнах цяпер праводзіцца інвентарызацыя помнікаў археалогіі... Што датычыцца плёну працы — у найбліжэйшы час запланаваныя даволі значныя археалагічныя даследаванні ў нашай «калысцы беларускай дзяржаўнасці» — Полацку, на замчышы, Вельмі разлічваем, што новыя даследаванні і знойдзеныя артэфакты дапамогуць атрымаць яшчэ больш унікальных звестак аб перша-

Дзяніс ДУК.

Аляксандр БАШКОЎ.

Наталля ХВІР.

(Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.)

пачатковай гісторыі беларускай дзяржаўнасці.

Вольга Ляўко: Калі гаварыць пра першаснасць археалагічных знаходак — возьмем, напрыклад, перыяд, які ўжо мае пісьмовыя крыніцы, IX—XIII стагоддзі. Але яны на той момант адлюстроўвалі толькі адзінкавыя факты. І каб скласці факты з асобных пісьмовых крыніц у пэўную сістэму і паказаць развіццё грамадства на пэўным прамежку часу, патрэбна менавіта археалогія. Мы ўжо маем дастаткова маштабныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі, дзякуючы чаму змаглі ўключыць вялікі пласт археалагічных матэрыялаў у доказ вытокаў нашай дзяржаўнасці. Калі мы гаворым пра надзвычай сур'ёзную тэму — дзяржаўнасць, у першую чаргу абавіраем на знакавыя аб'екты, нашы старажытныя гарады. Так Полацк — самы старажытны па пісьмовых крыніцах і адзін з найстаражытнейшых па археалагічных. Комплекс матэрыялаў пацвярджае, што менавіта тут маглі зародзіцца найбольш важныя палітычныя, эканамічныя працэсы. Гэта ўсё адлюстравана і ў матэрыяльнай культуры, пацвярджаецца ёй. Праводзячы раскопкі, мы шукаем і знаходзім адказы на розныя пытанні. Як узаемадзейнічала мясцовае насельніцтва з прышлымі, як, у якім кірунку развіваліся прылеглыя тэрыторыі? Усё дакладна і ясна відаць па археалагічных матэрыялах... Археалогія — гэта звязно, якое звязвае розныя гістарычныя факты, розныя меркаванні вучоных і здымае шэраг спрэчак. Таму што калі ў якасці доказу прыкладзены матэрыяльны факт, ужо нікуды не падзецца... Напрыклад, я знайшла помнік эпохі вікінгаў на Дзвіне — Кардон, які сведчыць, што найстаражытнейшы адрэзак шляху «з варагаў у грэкі» праз лясную зону Усходняй Еўропы праходзіў якраз праз тэрыторыю Беларусі, а не праз Гнёздава пад Смаленскам, як было напісана ў падручніках. Гнёздава, аказваецца, стала найбольш актыўна выкарыстоўвацца на гэтым шляху аж на два стагоддзі пазней, чым наш адрэзак... Важныя моманты гісторыі прасочваюцца непасрэдна на археалагічных матэрыялах. Калі мы складаем зернейка да зернейка, у нас атрымліваецца добры колас, і мы ўжо маем пераконаўчую пазіцыю, якая пасля выліваецца ў канцэпцыю. Інстытут гісторыі распрацаваў

канцэпцыю дзяржаўнасці, яе вытокаў, развіцця, абавіраючыся ў тым ліку на вялікую колькасць нашых археалагічных помнікаў.

ВАКОЛ «КАЛЫСКИ ДЗЯРЖАЎНАСЦІ»

«Звязда»: І пачатак гэтай дзяржаўнасці, як ужо даказана, — у Полацку. Але тое, што гэта найстаражытнейшы з вядомых нашых гарадоў, стала вядома не ўчора. І раскопкі ў горадзе — на даволі абмежаванай тэрыторыі — вяліся не адно дзесяцігоддзе. Ці можна там спадзявацца на нейкія новыя значныя знаходкі?

Вячаслаў Даніловіч: Археалагічныя даследаванні — вельмі карпатлівая праца. Раскопкі, якія пачаліся яшчэ з 50-60-х гадоў мінулага стагоддзя, праводзіліся на адносна невялікіх участках. У Полацку прысутнічае велізарны культурны пласт — каб усё гэта дасканала вывучыць у навуковым плане, патрэбны час.

Дзяніс Дук: Дзякуючы ўказу Прэзідэнта ў Полацку створана пастаянна дзеючая археалагічная экспедыцыя. У рамках даручэння тагачаснага намесніка прэм'ер-міністра дзяржавы, а пасля кіраўніка Адміністрацыі Прэзідэнта Наталлі Качанавай была створана яшчэ адна экспедыцыя па вывучэнні полацкай школы дойлідства, менавіта Спаса-Праабражэнскай царквы. Гэты ўнікальны помнік ніколі не вывучаўся з пункту гледжання археалогіі, толькі ў 2015 годзе пачаліся раскопкі. Дзякуючы сумесным намаганням і падтрымцы на дзяржаўным узроўні мы вызначылі самыя галоўныя пытанні, на якія атрымалі адказ. Даследаванні пацвярджаюць, што сапраўды Полацк у IX стагоддзі існаваў. Напрыклад, Смаленск таксама згадваецца ў летапісе ў IX стагоддзі, але археолагі дагэтуль не знайшлі культурнага слоя гэтага часу, і гэта праблемны момант. Самае галоўнае, што па выніках раскопак мы паказалі, што Полацк з'яўляецца старажытным менавіта славянскім горадам. Але пакуль нельга сказаць, што мы цалкам маем уяўленне пра сацыяльную структуру гэтага часу, таму што гарадзішча, адкуль атрыманы гэтыя вынікі, вывучана яшчэ не цалкам. Напрыклад, у класічных падручніках і кнігах па Полацку, выданыя яшчэ гадоў дваццаць таму, гаворыцца, што Верхні замак фактычна лічыўся тым самым пачатковым Полацкам, дзе была рэзідэнцыя полацкіх князёў. Але на сённяшні дзень мы не маем археалагічных доказаў, што Верхні замак у прынцыпе ў IX—XII і нават у XIII стагоддзі быў умацаваны, як гэта павінна было быць, калі ён быў дзяцінам. Першае ўмацаванне Верхняга замка па дэнд-

рахраналогіі (а гэта вельмі дакладны аналіз) паказвае толькі XIV стагоддзе... Цяпер у раёне Верхняга замка праводзіцца маштабная рэканструкцыя, і ў археалагаў з'явілася ўнікальная магчымасць для вывучэння праблемных момантаў гісторыі Полацка...

«Звязда»: Дарэчы, работы на Верхнім замку ў пасляваенны час не было ніякага праекта па археалагічных раскопках. Напрыклад, старажытны княжацкі храм XII стагоддзя быў выпадкова адкрыты, калі капалі катлаван для будаўніцтва морга. І сёння, калі апошні знесены, пляцоўка будзе выкладзена спецыяльнай пліткай, палачане змогуць паглядзець контуры гэтага храма, уявіць, як ён размяшчаўся. Парэшткі храма, які, хутчэй за ўсё, называўся ў гонар Архангела Міхаіла, захоўваюцца ў зямлі — калі з'явіцца такая патрэба, можна будзе іх далей даследаваць. Драўляныя будынкі XIII стагоддзя, якія знаходзяцца якраз на тым месцы, дзе самы вялікі культурны пласт у Полацку — да васьмі метраў, — як былі адкрыты? У 1958 годзе, калі ўзводзіўся будынак анкадыспансера, каўшом экскаватара былі выкінуты на паверхню бярвенні. Тады грамадскасць Полацка, простыя людзі ўзялі пытанне, што тут робіць экскаватар, калі відавочна, што бярвенні старажытныя. І ў той час работы былі прыпыненыя, на месцах будаўніцтва з'явіліся прафесійныя археолагі і пачаліся буйнамаштабныя раскопкі.

Вадзім Лакіза: Так, цяпер гэтая сітуацыя актыўна абмяркоўваецца ў сацыяльных сетках. Выказваюцца вельмі розныя меркаванні. Але пакуль што заказчык тых работ не адышоў ні на адну кропку ад выканання заканадаўства перыяду ўзгаднення і, спадзяюся, далейшым ажыццяўленні мер па ахове археалагічнай спадчыны.

Дзяніс Дук: Большая частка Верхняга замка была фактычна без нагляду шмат гадоў, з таго моманту, як адтуль выехала гарадская бальніца, і нікога гэта асабліва не турбавала. Сёння ёсць інвестыцыйны праект, ёсць цалкам разуменне, што там будзе наведзены парадак.

Вольга Ляўко: Некаторыя калегі-гісторыкі пачалі заклікаць у інтэрнэце маўляць, падымайся, народ, бараніць Полацк. Ад чаго? Тыя, хто сапраўды хвалюецца, што адбываецца на Верхнім замку і ў якім стане будуць аб'екты, маглі бы звярнуцца да нас, і мы б усё паказалі. У 2018 годзе, калі распрацоўваўся праект рэканструкцыі гэтай тэрыторыі, прадстаўнікі праектнай установы да мяне ездзілі нават па два разы на тыдзень з кожнай часткай плана на ўзгадненне. Для іх я зрабіла вялікую папку з матэрыяламі па тых даследаваннях, якія ўжо праводзіліся на тэрыторыі Верхняга замка. На карце пазначаны ўсе раскопы, якія за 80 гадоў даследаванняў Полацка былі зроблены. Інстытут даў свае рэкамендацыі, як зрабіць рэканструкцыю, каб мінімізаваць умяшанне ў культурны пласт, каб зберагчы яго для будучых пакаленняў, бо наскокам схопіць усё і бегчы за бульдозерам, выцягваючы з-пад яго нейкія знаходкі, было б няправільна. Мы пасілі падумаць над тым, як зрабіць праект, каб яго магчымым было ўмяшанне ў пласт, нават катэгарычна забаранілі выкарыстоўваць дрэвы, толькі спілоўваць. Усё гэта цяпер прадугледжана і ўжо здзяйсняецца. На адкрытых участках, на якіх можна правесці стацыянарныя раскопкі, пастаянна прысутнічаюць археолагі. Кожны кавалак зямлі на гэтай тэрыторыі знаходзіцца пад нашым кантролем. Больш за тое, арганізацыя, якая адказвае за работу ўсіх будаўнічых брыгад на гэтай пляцоўцы, кантралюе поўнае выкананне ўсіх нашых патрабаванняў. На парашэнні, якія могуць дапускацца, рэакцыя імгненная і жорсткая —

аж да адхілення арганізацыі ад далейшага ўдзелу ў работах...

Дзяніс Дук: На Верхнім замку ў пасляваенны час не было ніякага праекта па археалагічных раскопках. Напрыклад, старажытны княжацкі храм XII стагоддзя быў выпадкова адкрыты, калі капалі катлаван для будаўніцтва морга. І сёння, калі апошні знесены, пляцоўка будзе выкладзена спецыяльнай пліткай, палачане змогуць паглядзець контуры гэтага храма, уявіць, як ён размяшчаўся. Парэшткі храма, які, хутчэй за ўсё, называўся ў гонар Архангела Міхаіла, захоўваюцца ў зямлі — калі з'явіцца такая патрэба, можна будзе іх далей даследаваць. Драўляныя будынкі XIII стагоддзя, якія знаходзяцца якраз на тым месцы, дзе самы вялікі культурны пласт у Полацку — да васьмі метраў, — як былі адкрыты? У 1958 годзе, калі ўзводзіўся будынак анкадыспансера, каўшом экскаватара былі выкінуты на паверхню бярвенні. Тады грамадскасць Полацка, простыя людзі ўзялі пытанне, што тут робіць экскаватар, калі відавочна, што бярвенні старажытныя. І ў той час работы былі прыпыненыя, на месцах будаўніцтва з'явіліся прафесійныя археолагі і пачаліся буйнамаштабныя раскопкі.

Вадзім Лакіза: Так, цяпер гэтая сітуацыя актыўна абмяркоўваецца ў сацыяльных сетках. Выказваюцца вельмі розныя меркаванні. Але пакуль што заказчык тых работ не адышоў ні на адну кропку ад выканання заканадаўства перыяду ўзгаднення і, спадзяюся, далейшым ажыццяўленні мер па ахове археалагічнай спадчыны.

Дзяніс Дук: Большая частка Верхняга замка была фактычна без нагляду шмат гадоў, з таго моманту, як адтуль выехала гарадская бальніца, і нікога гэта асабліва не турбавала. Сёння ёсць інвестыцыйны праект, ёсць цалкам разуменне, што там будзе наведзены парадак.

Вольга Ляўко: Некаторыя калегі-гісторыкі пачалі заклікаць у інтэрнэце маўляць, падымайся, народ, бараніць Полацк. Ад чаго? Тыя, хто сапраўды хвалюецца, што адбываецца на Верхнім замку і ў якім стане будуць аб'екты, маглі бы звярнуцца да нас, і мы б усё паказалі. У 2018 годзе, калі распрацоўваўся праект рэканструкцыі гэтай тэрыторыі, прадстаўнікі праектнай установы да мяне ездзілі нават па два разы на тыдзень з кожнай часткай плана на ўзгадненне. Для іх я зрабіла вялікую папку з матэрыяламі па тых даследаваннях, якія ўжо праводзіліся на тэрыторыі Верхняга замка. На карце пазначаны ўсе раскопы, якія за 80 гадоў даследаванняў Полацка былі зроблены. Інстытут даў свае рэкамендацыі, як зрабіць рэканструкцыю, каб мінімізаваць умяшанне ў культурны пласт, каб зберагчы яго для будучых пакаленняў, бо наскокам схопіць усё і бегчы за бульдозерам, выцягваючы з-пад яго нейкія знаходкі, было б няправільна. Мы пасілі падумаць над тым, як зрабіць праект, каб яго магчымым было ўмяшанне ў пласт, нават катэгарычна забаранілі выкарыстоўваць дрэвы, толькі спілоўваць. Усё гэта цяпер прадугледжана і ўжо здзяйсняецца. На адкрытых участках, на якіх можна правесці стацыянарныя раскопкі, пастаянна прысутнічаюць археолагі. Кожны кавалак зямлі на гэтай тэрыторыі знаходзіцца пад нашым кантролем. Больш за тое, арганізацыя, якая адказвае за работу ўсіх будаўнічых брыгад на гэтай пляцоўцы, кантралюе поўнае выкананне ўсіх нашых патрабаванняў. На парашэнні, якія могуць дапускацца, рэакцыя імгненная і жорсткая —

БУЛЬДОЗЕР НА МАГІЛЬНІКУ

«Звязда»: У гэтым кантэксце можна згадаць яшчэ адзін нядаўні выпадак, які атрымаў вялікі рэзананс у сеціве, — закрыццё помніка жалезнага веку ў Любанскім раёне, дзе будуецца калійны камбінат...

Вадзім Лакіза: Рэзананс, дарэчы, не вельмі зразумелы. Таму што Інстытутам гісторыі праведзена вялікая работа сумесна з заказчыкам, які фінансаваў у адпаведнасці з заканадаўствам пачынаючы з 2012 года цалкам усе даследаванні. Упершыню, я думаю, нават у сусветнай гісторыі гарадзішча жалезнага веку вывучана цалкам, там не засталася ніводнага квадратнага метра, які не даследаваны. Практычна сем гадоў праводзіліся мэравыя комплексныя навуковыя даследаванні, атрыманы тысячы археалагічных артэфактаў, зроблены розныя аналізы, радыевугляроднае датаванне дзясяткаў арганічных узораў. Ужо сёлета на пасяджэнні Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны пры Міністэрстве культуры пасля таго, як былі вывучаны ўсе падрыхтаваныя намі дакументы, праслуханы даклады — мой і Сяргея Ліневіча, які з красавіка да лістапада 2019 года кіраваў палявымі даследаваннямі на помніку, было прынята рашэнне ў адпаведнасці з Кодэксам Рэспублікі Беларусь аб культуры па выключэнні гарадзішча Обчын са спісу гісторыка-культурных каштоўнасцяў у сувязі з яго поўным вывучэннем... І калі на некаторых парталах з'явілася інфармацыя, што гарадзішча жалезнага веку знеслі дзеля калійных распрацовак, мы абавязалі іх змяніць заглавак на той, што адпавядае рэчаіснасці. Гарадзішча — гэта не архітэктурны аб'ект, яго не зносяць, яно цалкам даследавана і пазбаўляецца свайго статусу.

Натуральна, нам, археолагам, гісторыкам, шкада, што на тэрыторыі, дзе знойдзены карысныя выкапні, нельга было пакінуць гарадзішча, але ўся навуковая інфармацыя пераносіцца ў справаздачы, пісьмовыя крыніцы, артыкулы і будучыя манаграфіі, а знаходкі перадаюцца ў музеі. Краіне патрэбныя карысныя выкапні, гэта наша эканоміка. Да таго ж інвестар, які ўклаў грошы ў распрацоўку радовішча, не пашкадаваў іх і на дэтальнае вывучэнне помніка археалогіі.

Зусім па-іншаму складалася сітуацыя падчас рэканструкцыі Гальшанскага замка, калі заказчык і арганізацыя, якая адказвае за правядзенне аўтарскага нагляду, не выканалі дзеючага заканадаўства Рэспублікі Беларусь, Кодэкса аб культуры. Як вынік — часткова разбураны і пашкоджаны бульдозерам пахаванні XIII—XIV стагоддзяў. Мы за ўласна інстытуцкія грошы адправілі людзей для правядзення выратавальных даследаванняў, хоць гэта была задача заказчыка...

Да пачатку правядзення земляных работ па добраўпарадкаванні ў Гальшаных заказчыку належала звярнуцца ў Інстытут гісторыі і правесці археалагічны экспертызу зоны новабудовы, а пры неабходнасці і патрэбныя археалагічныя даследаванні.

«Звязда»: Ці не ёсць тое, пра што зараз мы гаварылі, сведчаннем, што нарматыўна-заканадаўчая база на сёння недастатковая, каб аб'екты, якія ўяўляюць цікавасць для археалогіі, былі абаронены ад маштабных будаўнічых работ, напрыклад?

Вадзім Лакіза: Ёсць пэўныя нарматыўна-правыя акты, якія абавязваюць заказчыка ажыццяўляць і выконваць меры па ахове археалагічнай і гісторыка-культурнай спадчыны. Калі адбываюцца буйныя будаўнічыя ці іншыя работы, археолагі павінны ажыццявіць археалагічную экспертызу і выратавальныя археалагічныя даследаванні. У нашым выпадку ў Полацку будуюць праводзіцца менавіта такія выратавальныя ахоўныя археалагічныя даследаванні. І так паўсюль — у Мінску, Гродне, Віцебску, на гарадзішчы Обчын, тэрыторыі будаўніцтва чыгунак, аўтадарог, мастоў, нафтавых свідравін. Таму вялікая колькасць навуковых работ сёння завязана на земляных работах ці даследаваннях у зонах будовы. Напрыклад, за 2019 год Нацыянальная акадэмія навук Беларусі ажыццявіла 220 адміністрацыйных працэдур па выдачы дазвалаў на права правядзення археалагічных даследаванняў, і большасць з іх (180) — у зонах новабудовы...

А ўвогуле арганізацыі павінны больш узаемадзейнічаць. Напрыклад, яшчэ на стадыі распрацоўкі горадбудаўнічых праектаў у праектных арганізацыях няма спецыялістаў, якія ведаюць, што такое культурны пласт, яны незнаёмы з гістарычнымі крыніцамі. Чаму б да гэтай справы ўжо на этапе праектавання не далучаць археолагаў?

«Звязда»: Наколькі рэкамендацыі, якія даюць археолагі, павінны быць улічаны? Ці можа стацца так, што рэкамендацыі стануць толькі рэкамендацыямі, а забудоўшчык зробіць так, як ён хоча? Ці ёсць нормы, якія павінны выконвацца ў абавязковым парадку?

Вадзім Лакіза: Тут трэба сказаць пра дзяржэкспертызу. Інстытут гісторыі ажыццяўляе некалькі адміністрацыйных працэдур у яе кантэксце. Напрыклад, выдае заключэнні аб наяўнасці ці адсутнасці археалагічных аб'ектаў на тэрыторыі будаўнічых, меліярацыйных і іншых відаў работ. Калі адказная асоба ў органах мясцовай улады дакладна ведае заканадаўства, парушэнняў па вялікім рахунку не павінна быць. Без такога заключэння яна не павінна выдзяляць участак пад будаўніцтва фізічнай, юрыдычнай асобе, індывідуальнаму прадпрыемству. Калі пачынаюцца праектныя работы, яны ўзгадняюцца Міністэрствам

культуры на наяўнасць гісторыка-культурных каштоўнасцяў і Нацыянальнай акадэміяй навук на аб'екты археалогіі. Праект не зможа прайсці дзяржэкспертызу, калі ў ім няма распрацаваных мер па ахове археалагічнай спадчыны.

Важна, каб нарматыўна-правыя заканадаўчыя акты выконваліся ўсімі міністэрствамі і ведамствамі і мясцовымі органамі ўлады. Але хто гэта будзе кантраляваць? Нам не хапае інспекцыі па ахове гісторыка-культурнай спадчыны — аналагічнай па функцыях з Дзяржінспекцыяй па ахове расліннага і жывёльнага свету.

Наталля Хвір: У Літве існуе такі орган — дэпартамент па ахове культурна-гістарычнай спадчыны, і там працуе 68 чалавек. Гэта на маленькую Літву!..

МАРКЕТЫНГ ЦІ РЭКЛАМА ДЛЯ ЧОРНЫХ КАПАЛЬНІКАЎ?

«Звязда»: Але калі працягваць аналогію з інспекцыяй па ахове расліннага і жывёльнага свету... Колькі браканьераў ні ганяюць, яны ўсё роўна ёсць. Тое ж самае, здаецца, датычыцца гістарычных помнікаў, бо пакуль у тых жа чыноўнікаў, ды і ў простых людзей не будзе ўсведамлення, што гэта трэба зберагаць і шанаваць, ніякія праверкі і штрафы не дапамогуць. Асабліва гэта праблема актуальная для археалогіі. Як данесці да людзей, што гэта каштоўнасць, калі яно не так відавочна, як з помнікамі архітэктуры ці з тымі самымі службамі паясамі, якімі мы прывыклі ганарыцца і лічыць іх помнікамі? Што чарпкі і касткі — таксама каштоўнасць...

Наталля Хвір: Трэба пачынаць з дзіцячага садка, каб з самага ранняга ўзросту чалавек усведамляў, што ён частка гэтай краіны, і разумее, што такое гісторыя.

Вячаслаў Даніловіч: Мяняць стаўленне грамадскасці мы можам агульнымі намаганнямі. Вучоныя Інстытута гісторыі не сядзяць выключна ў Мінску ці Полацку, не замыкаюцца толькі на даследаваннях. Праводзіцца шэраг канферэнцый на рэгіянальным узроўні, разам з Міністэрствам адукацыі праз мясцовыя аддзелы адукацыі ў цэлым шэрагу раёнаў арганізуем археалагічныя дзіцячыя школьныя летнікі, калі на канікулах дзеці ўдзельнічаюць у раскопках пад наглядом археолага. Большасць знаходак з рэгіёнаў мы пакідаем у мясцовых музеях. Адзінае — у інстытут перадаём нейкія ўнікальныя рэчы, якія патрабуюць адмысловых даследаванняў, кансервацыі.

Да справы захавання гісторыка-культурнай спадчыны далучаюцца нашы калегі з Акадэміі навук. Так, нам трэба было прыдумаць, як захаваць човен, які пазалетаў дасталі з Нёмана. Дзякуючы падтрымцы старшын прэзідыума Акадэміі навук Уладзіміра Гусакова, вучоныя Інстытута хіміі новых

матэрыялаў зрабілі адмысловы састаў, якім пакрылі ўнікальную знаходку (калі навукоўцы з Інстытута эксперыментальнай батанікі правялі дэндрахналагічны аналіз, высветлілася, што дуб, з якога зроблены човен, спілены прыблізна ў 1510 годзе). Цяпер яго можна ўбачыць у музеі старажытнабеларускай культуры Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Акадэміі навук.

«Звязда»: Можа, у тым і праблема, што мы ўсе археалагічныя знаходкі акумулюем або ў Інстытуце гісторыі, альбо ў краязнаўчых музеях, якія цяпер не ва ўсіх раёнах ёсць? А можа варта было б, адкрываючы гістарычныя аб'екты для доступу турыстаў, рабіць на месцы невялікую археалагічную экспазіцыю, якая сведчыла б пра тое, што было знойдзена?

Аляксандр Башкоў: На Брэстчыне праводзіліся археалагічныя даследаванні на аб'ектах, якія сталі турыстычнымі. На базе Ружанскага палаца-паркавага комплекса, які пакрысе аднаўляецца, зроблены музей, у які перададзены тысячы знаходак. Сёння ўсе сілы сканцэнтраваны на рэканструкцыі тэатральнага корпуса, тут узновяць тэатр і мяркуецца, што яшчэ раз-месяц гатэль і пункт харчавання. У Косаўскім палацы

Касцяны амулет «Вуж», выраблены ў другой палове III тысячагоддзя да нашай эры, — са знаходак нашых археолагаў.

будуць выстаўчаныя зала, музейная экспазіцыя, атэль, офісы, кавярня. Сюды перадаецца каля сямсот знаходак. У Скоках канцэпцыя музея крыху іншая — акцэнт робіцца на культурна-асветніцкай дзейнасці, і тыя матэрыялы, якія мы там знайшлі, а іх каля двухсот, таксама плануем для перадачы. Сёння турыст, які прыязджае на аб'ект, знаёміцца з архітэктурай, археалогіяй, гісторыяй, культурай. Я сам сведка, што, нягледзячы на тое што работы на Косаўскім палацы яшчэ не завершаны, у любы час там можна ўбачыць турыстаў, і не толькі беларускіх. Цяпер цікавасць да нашай гісторыі ўзрасла, яе трэба падтрымліваць, развіваць. І сёння Інстытут гісторыі, ВДУ і музеі робяць усё для таго, каб папулярызаваць археалогію.

«Звязда»: Магчыма, археалогіі не хапае маркетынговых хадоў, можа, нават на мяжы нейкай легенды, напрыклад пра рэшткі хаты Скарыны, якую знайшоў Дзяніс Дук (пра гэта давялося пачуць ад палачан), ці пра шлем нібыта самога Ізяслава, які нядаўна дасталі з Бярэзіны (адна з самых папулярных летаўняў восенню навін у сеціве)?

Дзяніс Дук: Полацкая легенда мае свае карані. Наша экспедыцыя знайшла рэшткі кляшара бернардынцаў,

які быў на пачатку XVI стагоддзя і ў якім (можна меркаваць, калі ўлічыць яго знаходжанне), наш першадрукар атрымаў пачатковую адукацыю. І гэта — праўда. А вось наконт легенды пра хату Скарыны... Па-першае, гараджане ў той час жылі ў дамах (хата — сялянскае жыллё). Па-другое, я супраць такіх «маркетынговых хадоў», калі толькі яны не абуджаюць здаровую цікавасць да вывучэння мінулага. Мы дамагаемся, каб людзі ведалі, хто мы, адкуль, а легенды, калі яны не падрываюць цікавасці да вывучэння сапраўднай гісторыі, няхай існуюць.

Вольга Ляўко: А што датычыцца шлема з Бярэзіны — сам шлем існуе, шум вакол таго, каму ён мог належаць. І шум — не вельмі добра: не трэба перабольшваць, гэта губіць каштоўнасць прадметаў. Спачатку сенсацыя выклікае бурную рэакцыю, а пасля — адваротная сітуацыя... І ўвогуле, публічныя паведамленні аб сапраўдных ці ўяўных археалагічных знаходках нярэдка служаць дрэннай службай — прыцягваюць увагу чорных капальнікаў...

«Звязда»: З імі ніяк нельга наладзіць нейкае ўзаемадзеянне?

Вольга Ляўко: Часам да нас у інстытут звяртаюцца людзі, якія прапануюць перадаць нейкія нібыта выпадковыя знойдзеныя рэчы

доступе набыць праз інтэрнэт пэўныя артэфакты. Тут ужо патрэбна далучэнне спецыялістаў і прадстаўнікоў Міністэрства ўнутраных спраў. Ёсць пэўныя артыкулы і ў Крымінальным кодэксе, якія прадугледжваюць прыцягненне да крымінальнай адказнасці. Але сапраўды ўжо ўсе (Акадэмія навук, Інстытут гісторыі, Міністэрства культуры, іншыя зацікаўленыя) стаміліся гаварыць на гэтую тэму. Неабходна пачаць дзейнічаць.

Вадзім Лакіза: Вельмі важны маральны аспект. Шкада, што нашымі апанентамі часам выступаюць людзі, якія павінны быць нашымі калегамі: гісторыкі, археолагі. Пра што можна гаварыць, калі ў сеціве выходзяць рэпартажы пра чорных капальнікаў і людзі, якія павінны клапаціцца пра захаванне спадчыны, такім матэрыялам ці спрыяюць, ці ставяць «лайкі»?

Вольга Ляўко: Я баюся цяпер ставіць на ўлік некаторыя помнікі археалогіі, таму што дам чорным капальнікам канкрэтную прывязку да аб'екта, да якога яны пойдучы і тут жа знішчаць.

Вадзім Лакіза: Пакуль мы маем такую сітуацыю, як ёсць з чорным капальніцтвам, многія археалагічныя базы павінны быць закрытыя. На канец года ў Інстытуце гісторыі звыш 3400 аб'ектаў археалогіі было ўключана ў рэестр. Але засталіся пытан-

ні аб іх уключэнні ў інфармацыйную сістэму. Што ж будзе, калі на карту наносіцца дакладныя каардынаты? Сёння чорныя капальнікі добра праінфармаваны і забяспечаны сродкамі GPS.

Наталля Хвір: Мы лялькі на ставімся да адсутнасці ахоўных дошак на аб'ектах археалогіі, нягледзячы на тое што яны павінны быць у адпаведнасці з патрабаваннем кодэкса. Я на ўласныя вочы бачыла разрытыя раскопы ў Заслаўі, а побач ляжала ахоўная дошка. Там будавалася дарога, і, напэўна, тыя ж самыя дарожныя рабочыя ўбачылі шылду і пачалі капаць.

Вячаслаў Даніловіч: Неабходна ведамаснае ўзаемадзеянне, павінен быць штраф для тых, хто парушае, і каб былі прэцэдэнты. Практыка паказвае, што нават за наяўнасць металадэктара без адпаведнага дазволу павінны быць штрафныя санкцыі. Тады сітуацыя будзе пераломвацца і, можа, прыйдзе час, калі можна будзе спакайна гаварыць пра археалагічныя аб'екты і зрабіць рэестр публічным. І гэта будзе нагода не для пошуку лёгкай нажывы, але для гонару за сваю краіну і для цікавасці да яе гісторыі.

Круглы стол правяла Алена ЛЯЎКОВІЧ. Запісала Алена ДЗЯДЗЮЛЯ. Фота Яўгена ПЯСЕЦКАГА.